

معرفی کتاب

معرفی رمان «شاید برگردم»
شاید مرزی وجود نداشته باشد

آبان مصدق

شاید برگردم

رمان «شاید برگردم» پزند سلیمانی در انتشارات سیب سرخ منتشر شد. رمان «شاید برگردم» با روایتی متفلسفانه و دارای دو روایت است که داستان را با هم پیش می‌برند. داستان از نظر گاه دوزن که شخصیت‌های اصلی را تشکیل می‌دهند، دیده می‌شود. در ابتدا گویا این دونفر یک داستان را روایت می‌کنند اما در طول حوادث و پیشرفت رمان، از یکدیگر جدا می‌شوند و دو داستان مجزا را تعریف می‌کنند. از شیوه روایت پیچیده است که مرزهای خطی و قواعد روایت در رمان تا حدودی نادیده گرفته می‌شوند؛ در این رمان مرز خیال و واقعیت در نوردیده می‌شود و از همین روست که در ابتدا دو روایت مجزایی به نظر می‌رسند.

«شاید برگردم» پنجمین کتاب منتشر شده پزند سلیمانی است. او در این رمان دست به آزمون تازه‌ای برای ورود به سبک سوررئالیسم زده است. «شاید برگردم» زمانی زبانه است اما از کلیشه‌های رئالیسم این روزها تا حدودی فاصله گرفته است. پزند سلیمانی در این اثر تازه سعی کرده تفاوت و یگانگی را با دهر هم ریختن تصاویر و واژه‌های مشابه و تکیه کلام‌ها و حتی روایت به خواننده منتقل کند. پزند سلیمانی در زمینه تئاتر تجربه‌هایی دارد و یک نمایشنامه نیز نوشته است. شاید همین شیوه دیالوگ‌نویسی فضای حاکم بر تئاتر دور او را مجزا و در عین حال در هم تنیده برای او ساخته است.

یادداشتی بر رمان
«زن در ریگ روان»

معصومه نکویی تبار

زن در ریگ روان

کوبه آبه رمان «زن در ریگ روان» را در سال ۱۹۶۲ نوشت که او را در عرصه جهانی رمان صاحب‌نام کرد. این رمان شهرت جهانی دارد و به بیست زبان ترجمه شده است. نشر تیلوفر این رمان را با ترجمه مهدی غبرایی در سال ۱۳۸۳ روانه بازار کرده است. داستان در باره مرد حشره‌شناسی است که برای یافتن حشره جدید، که او را مشهور کند، به ساحل دریا در دهکده‌ای دور کشیده می‌شود و ناچار می‌شود شب را در آن دهکده‌ای عجیب بگذراند. شب را در گودالی می‌ماند و فردای آن متوجه می‌شود که عده‌ای به عمد او را به آنجا برده‌اند و خلاصی از آن ممکن نیست؛ زندانی گودال شنی شده است. همراه زنی در این گودال شنی شب تا صبح باید شن‌های اضافی را جمع کند و باز نبیل به بالا بفرستد. اگر یک روز این کار را انجام ندهند، شن همه چیز را خراب می‌کند و زنده‌زنده دفن می‌شود. گودال‌ها در حقیقت، برای محافظت ده از طوفان‌های شنی شبانه هستند. رمان درگیری ذهنی و روانی زیادی برای خواننده ایجاد می‌کند و او را بسیار متأثر و ناراحت و عصبی می‌کند. کارهای تکراری هر روز و به ظاهر بیپرده‌ی زن و مرد در گودال، وضعیت غیر معمول و پوچی را به خواننده نشان می‌دهد که از آن‌ها دهنده است. مرد در مواجهه با اتفاقات وحشتناکی که خارج از اراده او شکل گرفته تا توان است و در وضعیت دردناکی گرفتار شده که راه گریزی از آن نیست. مرد کم‌کم خسته و ناامید می‌شود تا اینکه کشف مهمی وضعیت را فقط برای خودش بلکه برای تمام افراد روستا در گون می‌کند. در سه صفحه آخر کتاب، اکتشاف تصادفی آب شیرین و گوارا از درون شن‌ها آن وضعیت عجیب و بیپرده را تغییر می‌دهد و این بار مرد به اراده‌ی خود تصمیم می‌گیرد در آنجا بماند. مرد محکوم به کار بیپرده‌ی زن‌روبی از درون شن‌ها، که همه از آن متنفرند، آب گوارا و زلالی به دست می‌آورد که کالای کمیاب و حیاتی در زندگی افراد دهکده است. همین موضوع بر گریز ندهی مرد است و زندگی تازه‌ای را پیش روی می‌گذارد: «هیچ لزومی نداشت در فرار عجله به خرج دهد، در بلیت دوسره‌ای که حالا در دست داشت مقصد و زمان سفر را خالی گذاشته بود تا مطابق دلخواهش بر کند.»

یاری رسانندگان به
کودتا، از نظر سیاسی و
ایدئولوژیک با روسای
خارجی شان همدلی
داشتند، از دشواری‌های
دوران مصدق به ستوه
آمده بودند

نقش مهمی ایفا کرد، او با میوه‌فروشان و آجیل‌فروشان و بستنی‌فروشان و نانواها و قصاب‌ها، تا صاحبان کشتار گاه‌ها و رستوران‌ها ارتباط داشت.

در کنار شبکه اوباش و نظامیان، شبکه‌های تبلیغاتی دوروزنامه‌نگار دست راستی و ضد کمونیسم بودند که در روزنامه‌اطلاعات و تهران‌مصور کار کرده بودند. مهم‌ترین فعالیت آنها، توزیع پول‌های سیاه‌پوش، سازمان‌ها، فعالیت‌ها و روزنامه‌های ضد کمونیستی بود. اما به‌رغم برنامه‌ریزی‌های دقیق این گروه‌های نظامی و غیر نظامی، کودتای اول، لومی‌رود و یادستگیری مهره‌های اصلی در ساعات ابتدایی شکست می‌خورد.

شاه به خارج کشور پرواز می‌کند و زاهدی مخفی می‌شود. رهنما نشان می‌دهد که همه چیز از بیسن نرفت و طرح‌های جایگزین هنوز موجود بودند. بخش نظامی خیلی سریع، افرادی را جایگزین کرد و به سرعت طرح کودتای دوم برپا شد.

کودتای دوم، کودتای کودتا

مهمترین بخش کتاب جزئیات کودتای دوم است؛ اینکه چگونه پس از شکست کودتای نخست، طراحان و عاملان کودتا کوشیدند در راه‌انداختن تظاهرات تحت حمایت و هدایت نظامیان از اتحاد توده مردم و ارتش برای سرنگونی مصدق بهره‌برند. البته اتحاد اوباش و ارتش، نویسنده روشن می‌کند که چهره‌های نظامی مهمی چون زاهدی آزاد بودند و با قدرت طرح کودتای دوم را پیش بردند.

بر اساس آنچه روزولت در خاطراتش در کتاب «کودتا» می‌نویسد، کودتای ۲۸ مرداد از پیش طرح‌ریزی شده بود. برنامه‌این کودتا تظاهرات عظیم مردمی بود که بر دو عنصر جدا از هم استوار بود: نظامیان و عنصر غیر نظامیان. البته هم‌زمان تلاش شد شرایط مساعد روانی برای کودتا فراهم شود.

شود. انگلیسی‌های دانستند که تنها راه برکناری مصدق کودتا است. آنها از ۳۰ تیر ۵ درس گرفتند: برکناری مصدق از طریق راه‌های قانونی امکان‌پذیر نیست، تنها چیزی که مانع از افتادن ایران به دست کمونیست‌ها می‌شود یک کودتا است، جست‌وجو برای یافتن جانشینی برای مصدق در میان نظامیانی چون زاهدی و حجازی، شاه غیر قابل اعتماد و اتکاست و از تصمیم‌گیری عاجز است و در نهایت باید خودشان مداخله کنند.

راه‌های بسیاری برای کودتا

نقشه این بود که مصدق را قدرت طلب معرفی کنند، با احساسات ارتش و طرفداران سلطنت بازی کنند و جمعیتی را نزدیک کاخ سلطنتی که مجاور خانه مصدق بود گرد آورند. مصدق از ابتدا با طرح خروج شاه مخالفت کرد. از سوی دیگر در روز ۹ اسفند، شعبان جعفری، سردسته سرشناس اوباش تهران، بعد از دریافت دستور از آیت‌الله کاشانی، به قصد تعطیل کردن بازار، از منزل کاشانی خارج و عازم آن شد تا همراه توده‌ای از خروج شاه جلوگیری کنند. آیت‌الله بهبهانی، از چهره‌هایی بود که در آن روز شخصاً برای جلوگیری از سفر شاه، جلوی کاخ سلطنتی حاضر شد و کم و بیش شاه را تهدید کرد. بهبهانی - کاشانی سعی کردند شکاف بزرگی میان شاه و مصدق به وجود آورند؛ مصدق را دشمن شاه جلوه دهد و به مردم فشار آورند تا میان پادشاه و نخست‌وزیرش، پادشاه را برگزینند. در مقابل آیت‌الله بر جردی از وقایع نیم‌اسفند آزرده خاطر شد و تلاش کرد میان طرفین آشتی ایجاد کند.

آنها می‌خواستند دولت مصدق را بی‌ثبات کنند و با ایجاد رعب و وحشت، جو نامنی به وجود آورند. از دید علی رهنما، اگرچه ۹ اسفند موفق بود، اما در فصل سوم کتابش در پاسخ به پرسش «در ۹ اسفند چه کسی فرا می‌خواند و چه کسی اجابت می‌کند؟» به تفصیل به اشخاص و افراد اهداف گروه‌های مذکور دخیل در قتل افشارطوس، ایدئولوژی و عمکردشان می‌پردازد و از چفت و بست آنها با گروه‌های اوباش و بزین بهادر از سویی و نظامیان از سوی دیگر پرده بر می‌دارد.

کودتای اول و شکست آن

اسدالله زاهدی در کودتای ۱۳۳۲ محمد مصدق وطن پرست واقعی بود، غیر قابل انعطاف و مصمم بود، تحصیلکرده بود، امام‌مجنوب همه‌ظواهر غربی نبود و به پشتیبانی مردم اعتقاد داشت. در نتیجه از همان ابتدا که نفت را ملی کرد، انگلیسی‌ها می‌دانستند که معامله با او غیر ممکن است و البته نباید به او امتیاز بدهند و در نهایت باید او را تخریب کنند. دو ماه بعد از نخست‌وزیر شدن مصدق در اردیبهشت ۱۳۳۰ شیرد سفیر انگلیس به وزارت خارجه کشورش نوشت: «باید هر چه می‌توانیم انجام دهیم تا کنار رفتن مصدق تسریع

آرشیو امنیت ملی آمریکا و تاریخ‌های شش‌ماهه بر می‌خوریم. همچنین در کتاب، چهار نقشه تهران سال ۱۳۳۲ توضیحات و نشانه‌ها برای نشان دادن مراحل چهار گانه اجرای شدن کودتای دوم (۲۸ مرداد) ارائه شده است. این کتاب نه‌در باره مصدق است و نه فهرستی است از هدف دولت او و دستاوردها یا شکست‌های این دولت، بلکه بیشتر پژوهشی است در باب سرنگونی مصدق و نیز در خصوص شرایط تحقق این سرنگونی.

محمد مصدق وطن پرست واقعی بود، غیر قابل انعطاف و مصمم بود، اما مجذوب همه‌ظواهر غربی نبود و به پشتیبانی مردم اعتقاد داشت

برای پیروزی در کودتای ۲۸ مرداد یاد نمی‌کند. او حتی در بهمن ۱۳۴۹ در جریان مذاکرات داغ بر سر قیمت نفت با کمپانی‌های نفتی، با خشم به علم، وزیر دربارش گفت: «اینها (غربی‌ها) اگر فکر می‌کنند می‌توانند مثلاً در ایران... یکی دو میلیون دلار خرج کنند و کودتا بکنند، دیگر این حرف‌ها گذشته است.»

محمد مصدق دشمن شماره یک
منافع استعمار

محمد مصدق وطن پرست واقعی بود، غیر قابل انعطاف و مصمم بود، تحصیلکرده بود، امام‌مجنوب همه‌ظواهر غربی نبود و به پشتیبانی مردم اعتقاد داشت. در نتیجه از همان ابتدا که نفت را ملی کرد، انگلیسی‌ها می‌دانستند که معامله با او غیر ممکن است و البته نباید به او امتیاز بدهند و در نهایت باید او را تخریب کنند. دو ماه بعد از نخست‌وزیر شدن مصدق در اردیبهشت ۱۳۳۰ شیرد سفیر انگلیس به وزارت خارجه کشورش نوشت: «باید هر چه می‌توانیم انجام دهیم تا کنار رفتن مصدق تسریع

ایده کودتا و قوت گرفتن آن اختصاص دارد، فصل سوم بازخوانی ماجرای ۹ اسفند ۱۳۳۱ و از رو بستن شمشیرها و عیان شدن مخالفت‌هاست، فصل‌های چهارم تا ششم به طرح‌ریزی و در نهایت شکست کودتای اول (۲۴ مرداد) اختصاص دارد، فصل هفتم تا فصل چهاردهم روایتی از بازار آبی نیروها برای اجرای کودتایی محلی ارائه می‌شود. فصل پانزدهم به نحوه عملکرد نمایندگان مذهبی در جریان کودتا با تأکید بر چهار شخصیت برجسته یعنی آیت‌الله بهبهانی، آیت‌الله کاشانی، آیت‌الله العظمی بروجرودی و سید مجتبی نواب صفوی اختصاص دارد، فصل شانزدهم پاسخ مؤلف به این پرسش است که چرا کودتای دوم موفق شد و فصل هفدهم بحثی است در این پرسش مهم است که آیا خروج یا اخراج مصدق از دولت، کودتا بود یا انتقال قانونی قدرت؟

در ابتدای کتاب پس از پیشگفتار، روز شماری نخست‌وزیر شدن مصدق بعد از اخذ رأی اعتماد مجلس تا ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ است. در انتهای کتاب هم پیش از منابع و نمایه، معرفی کوتاهی از شخصیت‌های کلیدی این داستان ارائه شده است. در بخش منابع غیر از کتاب‌های فارسی و انگلیسی آشنا اعم از خاطرات و اسناد و روایت‌ها، به اسناد وزارت خارجه بریتانیا، آرشیو شرکت نفت بریتانیا، روابط خارجی آمریکا،

اگر چه تعدادی کتاب درباره کودتای ۲۸ مرداد به رشته تحریر درآمده یا ترجمه شده است، اما به نظر می‌رسد که همچنان گر‌های ناگشوده‌ای در این حادثه بزرگ قرن بیستم وجود دارد که مغفول یا ناگشوده باقی مانده است. بیشتر آثاری که درباره کودتا منتشر شده، اکثر شامل خاطرات و روایت‌هایی از این اتفاق است، در حالی که تحقیق و پژوهش موشکافانه اندکی درباره آن تدوین شده است. اما پرداختن به چند و چون و دلایل و روند این حادثه در تاریخ کتاب‌های پژوهی بیشتری را می‌طلبد. علی رهنما، به‌عنوان یک پژوهشگر در این زمینه تحقیقات گسترده‌ای کرده است. وی استاد اقتصاد در دانشگاه آمریکایی پاریس و نوه زین‌العابدین رهنما، نویسنده، پژوهشگر و سیاستمدار نام‌آشنای دوره‌های قاجار و پهلوی است. «بشت پرده کودتای ۱۳۳۲ در ایران» با عنوان فرعی «اوباش، فرصت طلبان، ارتشیان، جاسوسان» با ترجمه فریدون رشیدیان در نشر نی منتشر شده است.

«بشت پرده کودتای ۱۳۳۲ در ایران» شامل پیشگفتار، مقدمه، هفده فصل و نتیجه‌گیری است. فصل‌های اول و دوم، به زمینه‌های شکل‌گیری

افسانه فردانی

تعلق نگرفت، اما پهلوی دوم سه بار نخست‌وزیری را به قوام داد. قوام در بهمن سال ۱۳۳۴ برای حل قضیه آذربایجان و فراهم آوردن مقدمات خروج شوروی‌ها از این ناحیه ایران به مسکو رفت و مقاله‌نامه او با شوروی‌ها در بازگشت بنا بر ضایع و اعتراض مواجه شد. در ۱۲ مرداد ۱۳۳۱ هجری شمسی قانون خارج شدن اموال قوام السلطنه از ملکیت او در مجلس تصویب شد، ولی در ۲۹ خرداد ۱۳۳۲ قانون مزبور لغو و تمام اموالش دوباره به وی مسترد شد. استخدام مستشاران آمریکایی، آغاز لوله کشی آب تهران، خودمختاری موقت آذربایجان و طرح شکایت ایران در شورای امنیت سازمان ملل متحد از حوادث دوره‌های زمامداری اوست. کتاب «در تیررس حادثه» هشت فصل به ترتیب با این عناوین دارد: «زمنش گری تا مشروطیت»، «وزارت و انقلاب»، «حکمرانی خراسان»، «بر مسند صدارت»، «بازگشت به قدرت»، «رویارویی با شوروی»، «کارزار آذربایجان» و «در تیررس حادثه». جدولی درباره تشکیل کابینه‌های قوام نیز از پیوست‌های کتاب است. از جمله اتفاقات مهمی که قوام در آنها نقش داشته و در این کتاب به آنها اشاره شده می‌توان به این

تعلق نگرفت، اما پهلوی دوم سه بار نخست‌وزیری را به قوام داد. قوام در بهمن سال ۱۳۳۴ برای حل قضیه آذربایجان و فراهم آوردن مقدمات خروج شوروی‌ها از این ناحیه ایران به مسکو رفت و مقاله‌نامه او با شوروی‌ها در بازگشت بنا بر ضایع و اعتراض مواجه شد. در ۱۲ مرداد ۱۳۳۱ هجری شمسی قانون خارج شدن اموال قوام السلطنه از ملکیت او در مجلس تصویب شد، ولی در ۲۹ خرداد ۱۳۳۲ قانون مزبور لغو و تمام اموالش دوباره به وی مسترد شد. استخدام مستشاران آمریکایی، آغاز لوله کشی آب تهران، خودمختاری موقت آذربایجان و طرح شکایت ایران در شورای امنیت سازمان ملل متحد از حوادث دوره‌های زمامداری اوست. کتاب «در تیررس حادثه» هشت فصل به ترتیب با این عناوین دارد: «زمنش گری تا مشروطیت»، «وزارت و انقلاب»، «حکمرانی خراسان»، «بر مسند صدارت»، «بازگشت به قدرت»، «رویارویی با شوروی»، «کارزار آذربایجان» و «در تیررس حادثه». جدولی درباره تشکیل کابینه‌های قوام نیز از پیوست‌های کتاب است. از جمله اتفاقات مهمی که قوام در آنها نقش داشته و در این کتاب به آنها اشاره شده می‌توان به این

یادداشت

اوراقی دیگر از تاریخ

در تیررس حادثه

محمد آسیابانی

«در تیررس حادثه: زندگی سیاسی قوام السلطنه» اثر حمید شوکت در انتشارات اختران تجدید چاپ شد. کتاب همانطور که از عنوانش پیداست زندگی سیاسی قوام السلطنه (۱۲۵۲-۱۳۳۴ هجری شمسی) را در بر می‌گیرد. او پسر میرزا ابراهیم خان معتمد السلطنه و برادر و نوق الدوله بود. مدتی جزو پیشخدمت‌های مخصوص ناصرالدین شاه شد و به سال ۱۳۱۴ ه.ق. با عنوان ریاست دفتر حکومتی، همراه امین الدوله به آذربایجان رفت.

قوام به سال ۱۳۱۵ ه.ق. لقب منشی حضور و در دوره صدارت عین الدوله (۱۳۲۱-۱۳۲۴ ه.ق) لقب دبیر حضور را گرفت. سال ۱۳۳۴ ه.ق وزیر رسائل و ملقب به وزیر حضور شد. در دولت مستوفی الممالک وزیر داخلی نیز در کابینه مصمص السلطنه وزیر داخلی بود. پس از کودتای سوم حوت به دستور سیدضیا طباطبایی قوام را بازداشت کردند و او تا پیش از پادشاهی رضاخان دوبار نخست‌وزیر شد. هر چند در دوره پهلوی نخست سمتی به‌او

حمید شوکت

کورش لاشایی»، «نگاهی از درون به جنبش چپ ایران: گفت‌وگو با محسن رضانی» و «جنبش دانشجویی کفدراسیون جهانی محصلین و دانشجویان ایرانی (اتحادیه ملی)» از دیگر کتاب‌های منتشر شده حمید شوکت است.

موارد اشاره کرد: نقش او در به امضاء رساندن فرمان مشروطیت و نظامنامه انتخابات: دخالتش در خلع سلاح مجاهدان در ماجرای پارک تاکیک: مقابله‌اش با ناآرامی‌های خراسان و گیلان: نگاهش به نقش و اهمیت روزافزون آمریکا؛ چگونگی رویارویی اش با شوروی و کارزاری که بر سر آذربایجان برپا شده بود و سرانجام، تلاش نافرجامش در تیرماه ۱۳۳۱ که از راه و چاره‌ای دیگر به مسئله نفت و نجات ایران می‌انداشید.

شوکت برای نگارش این کتاب، آرشیوهای وزارت خارجه کشورهای ایران، انگلیس، آمریکا و آلمان را زیر و رو کرد و اسناد جدیدی را یافت. بنابر این کتاب به همراه اسناد تازه درباره قوام است و مخاطبان را با قوام السلطنه جدیدی مواجه می‌کند. محققان و مورخان پیشین به برخی از اسناد از جمله اسناد وزارت خارجه آلمان بی‌توجه بوده‌اند. شوکت با این کتاب توانسته تحلیل از قاجار تا دوران پهلوی سمت‌های متنوعی داشت، به مخاطبان ارائه کند. او در مقدمه خود بر این کتاب نوشته که: دسترسی به آرشیو وزارت خارجه کشورهای آذربایجان و روسیه دسترسی نداشته است و اگر می‌داشت قطعاً کتاب بهتری ارائه می‌داد.

حمید شوکت از تاریخ‌نگاران مهم این سال‌هاست. «سال‌های گم‌شده: از انحصار طلبی انقلابی تا سرکوب دولتی: تجربه انقلاب اکتبر»، «نگاهی از درون به جنبش چپ ایران: گفت‌وگو با ایرج کشکولی»، «نگاهی از درون به جنبش چپ ایران: گفت‌وگو با